

17. Могитич Р. Нариси архітектури української церкви. - Львів, 1995.
18. Овсійчук В. А., Кравич Д. П. Оповідь про ікону. – Львів, 2000.
19. Свенціцька В.І., Сидор О.Ф. Спадщина віків. Українське малярство XIV-XVIII століть у музейних колекціях Львова. - Львів, 1990.
20. Свенціцький І. Галицько-руське церковне малярство XV-XVI ст. - Львів, 1914.
21. Січинський В. Пам'ятки української архітектури. - Філадельфія, 1952.
22. Сколівщина / Під ред. С. Павлюка. - Львів, 1996. - С. 255.
23. Слободян В. Втрачені пам'ятки сакральної архітектури Львівщини // Пам'ятки України, 2006, №3,- С.22.
24. Сродник С. Історія Корчинської шляхти: минуле і сучасне села Корчин. - Львів. 2002.
25. Сулик Р. Дерев'яне церковне будівництво на Стрийщині. Львів-Стрий, 1993. С. 34.
26. Тарас Я.М.Українська сакральна дерев'яна архітектура:словник-довідник. Львів, 2006. С.96.
27. Шематизм Самбірсько-Дрогобицької Єпархії УГКЦ. - Перемишль, 1998.
28. Щербаківський В. Церкви на Бойківщині. - Львів, 1913.
29. Юрченко П. Г. Дерев'яна архітектура України. - Київ, 1970.

***Ратушна Оксана Мирославівна**
ст.викладач кафедри історії України та етнокомунікації,
Національного університету «Львівська політехніка»*

ЖИТТЯ ТА ПОБУТ ПРАВОСЛАВНИХ СВЯЩЕННИКІВ У ТАЛЕРГОФІ (1914 – 1917 рр.)

У своєму дослідженні хотілося б перш за все наголосити на кількох принципових моментах, які стосуються формування образу Талергофу чи краще сказати міфу Талергофу у громадській думці міжвоєнного періоду. Більшість спогадів колишніх в'язнів-інтернованих австрійського табору залишили свої спогади, що були надруковані у чотирьохтомному збірнику «Талергофський альманах», вже після війни, у специфічних національно-політичних реаліях 1920-х років. Відтак перш ніж потрапити у друк й побачити світ, написані православними священиками й москвофільською інтелігенцією матеріали ретельно підбиралися видавцем, піддавалися цензурним правкам, цілеспрямовано формуючи міф про Талергоф, як символ «галицько-руської Голгофи». Даний стереотип без належного критичного осмислення й абсолютно тенденційно сприйняли і деякі сучасні історики, зокрема російська дослідниця Н. Пашаєва. На її тверде переконання Талергоф це – «попередник гітлерівських таборів» [1, с. 141]. Співставляти нацистські табори смерті та

австрійський табір для інтернованих Талергоф видається справою далекою від наукового об'єктивізму й не витримує жодної критики.

Так для інтернованого православного священика обвинувачуваного австрійською владою у москвофільстві, а від так й у шпигунстві Григорія Макара Талергоф – це двокілометровий простір із «80 будівель у три ряди з проміжними вуличками. Два ряди призначені для здорових в'язнів і кухні, а третій – для лазаретів. По середині дзвіниця й два ресторанчики, а на боці відділення для інфекційних хворих та морг. У третьому ряді по середині розташовувалася велика лазня з окремим відділенням для дезінфекції. З часом добудовано поруч з лазнею дзвіницю у грецькому стилі для православних. На головній вулиці влаштовано два басейни із фонтанами, повсюдно у середині бараків й на вулицях проведено електричне освітлення та водопровід, крім того влаштовано декілька криниць й два ряди туалетів із бетонними перегородками. Власне кажучи, – наголошував отець, – Талергоф прийняв «європейський» вигляд на початку 1916 року.

Тут влаштувався я, – згадував Г. Макар, – доволі комфортно завдяки продуктам, що їх прислали сини з Терезіни, де вони також перебували на правах інтернованих. Таким чином маючи плащ, пальто й подушку я міг доволі добре відпочити. Їжа була незавидна, проте видавалася доволі правильно. Зранку кминова зупа або чорна кава, на обід кукурудзяна чи перлова каша, на вечерю кава або чай з хлібом... Головною бідою інтернованих були паразити. Їх розвелася неймовірна кількість, вони стали головним змістом нашого тюремного життя... Епідемія вирувала до кінця березня 1915 року й на той час померло 1350 осіб... Двоє табірних лікарів й третій інтернований лікар Дорек, заразившись померли. Присланий військовий лікар, боячись зараження, лікував на відстані... За цей час побудували велику лазню, лазарети, аптеку, перебудували бараки, роздали новий одяг, ковдри, дезінфіковано щотижнево всі наші речі й таким чином поступово епідемію зупинено...» [2, арк. 17 – 18]. Таким чином, в уявленні православного священика Г. Макара (на спогади якого до речі дуже фрагментарно й не до кінця посилається таж сама Н. Пашаєва) Талергоф доволі пристойне місце як на табір для ворогів Австро-Угорської імперії влада якої зуміла, в очах москвофільського пароха, забезпечити своїм в'язням більш-менш гідні побутові умови для існування.

Безумовно, вдаватися в іншу крайність й сприймати Талергоф у якості бази відпочинку теж не правильно. Незважаючи на спроби санітарного контролю з боку табірної адміністрації ситуація продовжувала залишатися складною, особливо для звиклих до комфорту священиків. Відтак для пароха із Вербожа Юліана Гумецького становище у санітарному відношенні у Талергофі уявлялося катастрофічним. «На перших порах виникла епідемія дизентерії. Про лікарську допомогу, – згадував він, – не було й мови... Метод лікування хворих на дизентерію полягав у тому, що хворого переводили до ізолюваного

приміщення – де він на землі покритою оберемком соломи, без покривала, без постільної білизни, без лікарської допомоги, залишений власній долі очікував свого кінця...Справжнім нещастям була неможливість прання власної білизни і так тривало до березня 1915 року тобто 7 місяців...Це і стало причиною нашого неймовірного завушивлення. Навіть люди інтелігентні, які привикли до чистоти, завушивилися страшенно...я сам бачив декілька випадків смерті через воші...Купальня ця була так про людське око з досок збита буда на 20-30 осіб. Там носили ми собі самі цебриками теплу воду...Після миття тіла теплою водою, не витерши його, чекали ми приблизно 1/2 години, а іноді й більше...з тієї причини перестудилося багато інтернованих, захворіли на нирки й легені й померли...» [3, арк. 17 – 18].

Звиклі до інтелектуальної праці на православній духовній ниві отці-москвофіли Талергофу постійно нарікали на важку фізичну роботу до якої їх зумисне примушувало табірне начальство і яка в їх уявленні була відвертою ознакою приниження та підкресленим знуцання над їх духовним саном. Так, наприклад, отець Ю. Гумецький обурено згадує проте, що «ми мусили рубати дрова, робити роботи кухарські, воду носити, тачки тягнути, ями копати, гній вивозити...» [3, арк. 13]. Зі слів настоятеля православного храму в Юрівцях Олімпія Полянського «жандарми довільно вибирали священиків для різноманітних важких й принизливих фізичних робіт, обкладаючи їх при цьому безпричинно кольбами. Найважча моя робота, – писав О. Полянський, – полягала в наступному: у цебрику 1/2 метри в об'ємі, носили важкий пісок, воду, вапно, а коли я не міг рушити з місця пісок, отримав двічі палицею...» [4, арк. 74].

«На другий чи третій день після приїзду «вшанували» мене і священика Івана Ольшанського із Хирова роботою. Наказали чистити лопатами відхожі місця, влаштовані за зразком похідних військових туалетів», – згадував своє перебування в талергофському таборі священик Іван Шемердяк [5, арк. 36].

Ще однією важливою тезою для дискусій про Талергоф стало питання становища у ньому українців власне москвофільської та національної (як тоді казали українофільської) орієнтації. На тверде переконання цієї ж таки Н. Пашаєвої австрійський табір для інтернованих «був трагедією усього російського руху й цілого народу Галичини. Масштаби трагедії багатьох тисяч сімей були б набагато скромнішими, як би не зрадницька роль українофілів, що були п'ятою колоною галицького національного руху, помічниками австрійської адміністрації та воєнщини», – наголошувала дослідниця [1, с. 141]. Заангажованість та псевдонауковість подібних аргументів не потребують коментарів. Натомість відкритого антагонізму між православними та греко-католиками (читай між москвофілами й українофілами) у межах Талергофу не було. Греко-католицькі священики зазнавали подекуди не менших знуцань ніж їх ідейні опоненти. Зі спогадів згаданого православного отця Ю. Гумецького

із Вербожа греко-католицький парох із Новиць Іван Городецький скований ногами й руками, прив'язаний до частини вагона так, що «лише пальцями торкався підлоги» по-звірячому побитий палицею конвоїрами в дорозі до Талергофу. Відтак до місця прибуття привезено його, – за свідченнями Ю. Гумецького, – «більше мертвим, а ніж живим – кров лилася з голови й всього тіла. У наслідок таких тяжких мук зійшов із розуму – навіть в Талергофі ніхто не змилювався над ним й 48 годин був без хліба й води з кайданами на руках й ногах...» [3, арк. 23]. За спогадами отця-москвофіла Курила під час важкого етапування до Талергофу «привезено нас на Перемишль, де зупинилися тлінні моці померлого в дорозі отця Сохоцького греко-католицького пароха із Стойнова, який очевидно загинув від побоїв міліції в дорозі на вокзал у Львові...» [6, арк. 95 зв].

Табірна адміністрація, офіцери-наглядачі, рядові жандарми та солдати абсолютно не розглядали українців-москвофілів окремо від їх національно орієнтованих співвітчизників і, коли останні вимагали аби їх відокремили, – за словами очевидців – «одразу ж отримував по морді...»[5, арк. 64]. Зі щоденника москвофільського в'язня Талергофа Степана Андрійовича Березького довідуємося про те, що «дехто українофіл доніс полковнику, що священник Сенік дякуючи після обідні австрійському офіцерству за дозволене моління прощався з ними «mit rüssischem Слава Ісусу Христу». Полковник відповів, що він не розрізняє тут Rùthen-нов, Ûkrainer, ні Russen, а всіх вважає в'язнями...»[7, арк. 60].

Ідейна відданість москвофільським переконанням й православ'ю у середовищі багатьох православних парохів Талергофу залишалася лише на словах й у складних життєвих обставинах відходила на задній план. Показовим підтвердженням цьому стала записка невідомого автора про «Подорож і життя в Терезині й Талергофі інтернованих Російських Галичан в Австрії 1914 року». У ній мова іде про те, що «коли російські війська відступили з Галичини за річку Буг, тоді між деякими нашими інтернованими розпочалася паніка, почали говорити, що ми сподівалися, все пропало, а найбільше спостерігати це явище можна було серед священників, оскільки майже всі священники, ще з початку арешту, перестали голити бороди, будучи поголовно з довгими бородами, а коли австрійці наново зайняли Галичину, то деякі священники слабі духом, поголили свої бороди...(очевидно перейшли на унію)...Тоді австрійська влада прислала одного священника, українця в Талергоф й віддала йому Талергофську парафію...і зараз цей парох віддав наказ всім інтернованим священникам, аби вони по черзі кожен день служили Богослужіння в церкві. Так ті, що брили бороди прийняли наказ і служили, а ті, котрі на свій страх і ризик не брили бороди...наказу не прийняли і не служили в церкві...а навіть говорили між собою...що вони більше уніатськими священниками не сподіваються залишитися...» [4, арк. 25 зв.].

Так само вільно та без будь-яких упереджень православні отці відправляли свої релігійні треби у місцевих католицьких костелах. Так, за словами ув'язненого православного отця Михайла Вербицького із Улича «парох ...віддав мені до розпорядження костел св. Єлизаветти ...в Оберцейрингу – дав ключі...від костелу і я став сам розпоряджатися в костелі як у своїй церкві...» [8, арк. 12 зв.].

Безумовно, викладені аргументи абсолютно не заперечують наявність у середовищі інтернованого православного кліру й інтелігенції Талергофу свято переконаних москвофілів чи правильніше сказати русофілів. Перебуваючи за колючим дротом талергофських бараків, вони не зрадили своїм переконанням і продовжували, як наприклад Я. Вінкентьєвич у 1915 році, вірити «у свободу російської національної думки, боротьбу за російську літературну мову, боротьбу за російську азбуку, боротьбу за російську школу, народність, віру і церкву, боротьбу за карпато-російський народ», який у нерівному протистоянні з набагато сильнішими ворогами «змушений понести багато невинних жертв за все рідне й серцю йому дороге» [8, арк. 18]. За словами священника Володимира Венгриновича (щоправда на відміну від Я. Вінкентьєвича отець писав свої спогади про ув'язнення в Талергофі вже після війни) на пряме питання австро-угорського комісара про свою москвофільську ідейно-політичну орієнтацію він відверто й без страху за своє життя визнав «святість російського народу в Росії й Австрії і мову, і культуру», останнє підтвердив як «ідеал свого життя», за який «готовий померти» [8, арк. 5.].

Опинившись у доволі складних й суворих умовах Талергофу православні отці намагалися не падати духом, самоорганізовуватися, пристосовуючись тим самим до нових життєвих реалій. Найперше було упорядковано релігійні потреби в'язнів табору, які в умовах високої смертності, фізичних й моральних знущань з боку окремих представників табірної адміністрації набували вкрай важливого значення для психологічної підтримки, відчуття душевної рівноваги, надії на краще тощо. Відтак «...по бараках сповідали інтерновані священники тих, котрі шукали втіхи у релігії й причащали помираючих. Більше всіх працював у цьому напрямку отець Володимир Венгринович, що відвідував із духовною допомогою заразних хворих й з дозволу адміністрації супроводжував померлих на місця вічного спокою «Під соснами»...» [9, арк. 19.]. Сам отець В. Венгринович у своїх спогадах доволі поетично й зворушливо описує відспівування ним померлих співвітчизників на околиці Талергофу, на цвинтарі, що мав неофіційну назву «Під соснами»: «Коли почулися звуки похоронної процесії «Святий Боже»...зі святими упокой» можна було помітити, як з далеку наближалися до цвинтаря «Під соснами» особи німців, мешканців країни, галопом на коні скакав офіцер й у лісі затримував коня – призупинявся, аби вслухатися у зворушливу прощальну молитовну слов'янську пісню «Вічная пам'ять» [8, арк. 7 зв.]. Покійників зазвичай супроводжував до місця

захоронення хор студента Галушки, що складався із 50 осіб інтернованих [7, арк. 9.]. Важливим елементом дозвілля, також організованого православними священиками Талергофу стала «чудова оркестра смичкових інструментів, душею якої був отець Генсьорський, д-р. Гриневецький, отець Скобельський та ін. Концерти оркестри збирали на 3-му подвір'ю всю інтелігенцію, яка насолоджувалася її звуками, підсолоджуючи собі гірку долю затвірників» [10, арк. 16.].

Отже, тема австрійського табору для інтернованих Талергоф, який під час першої світової війни нібито став символом «Голгофи карпато-руського народу» й передував нацистським таборам смерті другої світової війни не відповідає історичним реаліям й потребує суттєвого переосмислення, пов'язаного насамперед із неупередженим й критичним аналізом різнобічного джерельного матеріалу того часу.

Список використаної літератури:

1. Пашаева Н. М. очерки истории русского движения в Галичине XIX – XX вв. – М, : Гос. пуб. ист. б-ка России, 2001 – 201 с;
2. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ) – Ф. 147. – Оп. 1. – Спр. 9;
3. ЦДІАУЛ – Ф. 147. – Оп. 1. – Спр. 24;
4. ЦДІАУЛ – Ф. 147. – Оп. 1. – Спр. 30;
5. ЦДІАУЛ – Ф. 147. – Оп. 1. – Спр. 32;
6. ЦДІАУЛ – Ф. 147. – Оп. 1. – Спр. 28;
7. ЦДІАУЛ – Ф. 147. – Оп. 1. – Спр. 22;
8. ЦДІАУЛ – Ф. 147. – Оп. 1. – Спр. 23;
9. ЦДІАУЛ – Ф. 147. – Оп. 1. – Спр. 29;
10. ЦДІАУЛ – Ф. 147. – Оп. 1. – Спр. 26.

Терський Святослав Володимирович

*д.і.н., проф., кафедри історії України та етнокомунікації
Національного університету «Львівська політехніка»*

ВІЙСЬКОВО-ОБОРОННИЙ КОМПЛЕКС СХІДНОГО КОРДОНУ ДАВНЬОГО ПЕРЕМІСЬКОГО КНЯЗІВСТВА (ЗА ПАМ'ЯТКАМИ МОСТИСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВЩИНИ)

Околиці міста Львова належать до контактної зони в межах якої поєднувалися різні географічні та історичні регіони. Тут, зокрема, проходить Великий Європейський вододіл між ріками басейнів Чорного та Балтійського морів та сходяться кордони трьох княжих уділів: Звенигородського, Перемишльського та Белзького. Південно-західна частина Львівщини була важливою складовою Перемишльського князівства. Північно-східний уділ